

Nihil sic facit amicum, ut anima gratitudinis studiosa, ob bene loqui solens, anima sine fastu, contemptus vane glorie, contemptus honoris.»
 ET DILIGENTIS EXPOSERUNT EI VIAM DOMINI, — puta institutum Christianismi a Deo sanctum. Nota hic humilitatem et docilitatem Apollo, qui vir eloquens potensque in Scripturis, erudiri se sinit ab Aquila et Priscilla. Cicero in Catone Majore laudat hanc Solonis sententiam: « Quotidie addiscens plurima, fio senex. » Tale est et illud Salvii Juliani jurisconsulti: « Etsi alterum pedem in sepulcro habere, adhuc addiscere vellem. » Diogenes Cynicus ab Antisthene baculo repulsus: « Cede, ait, si vis, at nullum invenies baculum tam durum quo me abs te abigas, dum aliquid dixeris. » Ita Laertius, lib. VI, cap. II. Zeno oraculum consulens, « quo pacto optime vitam insisteret, » audivit: « Si mortuis concolor fieret. » Ille sentiens se vocari ad veterum lectionem, contulit se ad philosophiam: nam studium ac victus parcimonia maciem et pallorem homini conciliat. Ita Laertius, lib. VII, cap. I. Ita S. Hieronymus natu grandior adit Constantinopolim, ut S. Gregorium Nazianzenum audiret, eoque praeceptore saepe gloriatur. Ita S. Augustinus sua dubia in Scripturis proposuit S. Hieronymo, ut ab eo doceretur. Idem fecit S. Damasus Pontifex.

27. EXHORTATI FRATRES, — *παραφύρατα*. Syrus, *provenerunt eum fratres*, exhortando scilicet eum, ut pergeret in Achaïam, puta Corinthum, ac fideles sua sapientia et facundia in fide et pietate confirmaret. Noster recte vertit, *exhortati*: nam λόγος παραφύρατος vocatur oratio exhortatoria (1).

CONTULIT MULTUM HIS QUI CREDIDERANT. — Graece addunt, *διὰ τῆς χάριτος*, id est *per gratiam* verbi, spiritus ac fervoris sibi a Deo aspiratam.

28. VEHEMENTER, — *ἐπιόνως*, id est acriter, magna contentione, nervose et officere.

ESSE CHRISTUM JESUM, — quod Jesus esset Christus. Est anastrophe.

(1) Alii jungunt *exhortati eum scripserunt*, id est, *litteras cohortatorias scripserunt*, ut scilicet eum benevole exciperent.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus rediit Ephesum: ibi duodecim circiter discipulos Joannis baptizavit et confirmavit. Secundo, vers. 7, in synagoga tres menses, mox in schola tyranni per biennium praedicavit, et dicta sua miraculis confirmavit, adeo ut solis sudaris suis aegros sanet et demones pellat, quod dum imitari tentant Judaei Seveæ filii, invaduntur a demone: quare multi magiam damnant et magicos libros comburunt. Tertio, vers. 23, Demetrius argentarius Diana tumultum concitat contra Paulum, quem sedat scriba.

1. Factum est autem, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, et inveniret quosdam discipulos, 2. dixitque ad eos: Si Spiritum Sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque si Spiritus Sanctus est, audivimus. 3. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Joannis baptismate. 4. Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismate poenitentiae populum, dicens: In eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est in Jesum. 5. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu. 6. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus Sanctus super eos, et loquebantur linguis, et prophetabant. 7. Erant autem omnes viri fere duodecim. 8. Introgressus autem synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans et suadens de regno Dei. 9. Cum autem quidam indurarentur, et non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudo: discedens ab eis, segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni ejusdam. 10. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Judaei atque Gentiles. 11. Virtutesque non quasilibet faciebat Deus per manum Pauli: 12. ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria, et semicincta, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur. 13. Tentaverunt autem quidam et de circumventibus Judaeis exorcistis, invocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes: Adjuro vos per Jesum, quem Paulus praedicat. 14. Erant autem quidam Judaei Seveæ principis Sacerdotum septem filii, qui hoc faciebant. 15. Respon-

dens autem spiritus nequam dixit eis: Jesum novi, et Paulum scio: vos autem qui estis? 16. Et insiliens in eos homo, in quo erat daemionum pessimum, et dominatus amborum, invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa. 17. Hoc autem notum factum est omnibus Judaeis atque Gentilibus, qui habitabant Ephesi; et cecidit timor super omnes illos, et magnificabatur nomen Domini Jesu. 18. Multique credentium veniebant, confitentis et annuntiantis actus suos. 19. Multi autem ex eis, qui tuerantur curiosa sectati, contulerunt libros, et combusserunt coram omnibus; et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium. 20. Ita fortiter crescebat verbum Dei, et confirmabatur. 21. His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu, transita Macedonia et Achaia ire Hierosolymam, dicens: Quoniam postquam fuero ibi, oportet me et Romam videre. 22. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum et Erastum, ipse remansit ad tempus in Asia. 23. Facta est autem illo tempore turbatio non minima de via Domini. 24. Demetrius enim quidam, nomine argentarius, faciens aedes argenteae Dianae, praestabat artificibus non modicum questum; 25. quos convocans, et eos qui hujusmodi erant opifices, dixit: Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio; 26. et videtis et auditis quia non solum Ephesi, sed pene totius Asiae Paulus hic suadens avertit multam turbam, dicens: Quoniam non sunt dii, qui manibus fiunt. 27. Non solum autem haec periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magna Dianae templum in nihilum reputabitur, sed et destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit. 28. His auditis, repleti sunt ira, et exclamaverunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum. 29. Et impleta est civitas confusione, et impetum fecerunt uno animo in theatrum, rapto Gaio et Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. 30. Paulo autem volente intrare in populum, non permisit discipuli. 31. Quidam autem et de Asiae principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum. 32. Alii autem aliud clamabant. Erat enim Ecclesia confusa; et plures nesciebant qua ex causa convenissent. 33. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judaeis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo. 34. Quem ut cognoverunt Judaeum esse, vox facta una est omnium, quasi per horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum. 35. Et cum sedasset scriba turbas, dixit: Viri Ephesii, quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum civitatem cultricem esse magnae Dianae Jovisque prolis? 36. Cum ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse et nihil temere agere. 37. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram. 38. Quod si Demetrius, et qui cum eo sunt artifices, habent adversus aliquem causam, conventus forenses aguntur, et proconsules sunt, accusent invicem. 39. Si quid autem alterius rei quaeritis, in legitima Ecclesia poterit absolvi. 40. Nam et periclitamur argui seditionis hodiernae: cum nullus obnoxius sit (de quo possimus reddere rationem) concursus istius. Et cum haec dixisset, dimisit Ecclesiam.

1. PERAGRATIS SUPERIORIBUS PARTIBUS, — Galatia et Phrygia, postquam Hierosolymis redisset Antiochiam, de qua cap. praeced., vers. 23.

QUOSDAM DISCIPULOS. — Opinatur Cajetanus, hosce fuisse conversos et baptizatos baptismate Joannis ab Apollo. Hic enim ante Paulum fuerat Ephesi, solumque sciebat baptismate Joannis, cap. praeced., vers. 24 et 25. Sed obstat quod Ephesi Apollo instructus fuerit plenius de Christo et Christi baptismate ab Aquila, cap. xviii, vers. 26; quare si hi fuissent ejus discipuli, utique ipse eos plenius de Christo instruxisset, et baptizatos

Christi baptizari curasset. Adde, baptismum Joannis durasse tantum usque ad Christum: ad illum enim ducebat et tendebat, ideoque a solo Joanne collatus est, non a discipulis, vel posteris ejus, ut docet S. Augustinus, tract. 3 in Joannem, et S. Cyrillus, lib. II in Joannem, cap. lvii, et saepe colligitur Joan. I, 33, et II, 23.

Dico ergo, hos ante annos viginti, ab ipso Joanne Baptista fuisse baptizatos in Judea. Dum enim ex Asia Hierosolymam de more ad diem festum ascendissent, audientes praedicationem Joannis, ejus baptismum susceperunt, ab eoque

dicerunt, credendum esse in Christum mox venturum; mox in Asiam domum redeunt, nihil amplius de rebus in Iudaea a Joanne et Christo gestis audierant: quare ea hic audiunt a Paulo. Ita Chrysostomus et alii mox citandi.

Var. 1. 2. SI SPIRITUS SANCTUS ACCEPTISTIS, — q. d. Estisne confirmati sacramento Confirmationis?

in eo enim primitus visibiliter dabatur Spiritus Sanctus, ut dixi cap. VIII. Quia enim dicebant se esse discipulos Christi, ad quem missi erant a Joanne, putabat Paulus eos baptizatos esse baptismo Christi; sed dubitabat an essent confirmati, eo quod Ephesi nullus fuisset Episcopus, cujus solius est conferre sacramento Confirmationis. Unde addit:

CREDENTES. — Graece πιστεύοντες, id est postquam credidistis, et consequenter baptizati estis. Ita Pagninus, Tigurina et alii.

SED NEQUE SI SPIRITUS SANCTUS EST, ADIVIVIS.

— Hinc patet baptismum Joannis diversum fuisse a baptismo Christi, uti contra Calvinum et haereticos definit Concilium Tridentinum, sess. 7, cap. 1 De Baptismo. Baptismus enim Christi confertur invocatione S. Trinitatis, dicendo: « Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti. » Joannis vero in nomine Christi venturi duntaxat, ut patebit vers. 4, ideoque hi non audierant nomen Spiritus Sancti. Vide Bellarminum, tract. De Baptismo, cap. xix et XXI. Perperam ergo S. Cyprianus, epist. 73 ad Julivanum, ex horum rebaptizatione sumpsit argumentum de rebaptizandis haereticis: quem errorem « passionis fauce purgavit, » ait S. Augustinus, epist. 48. Pejus fingunt Centuriatores, lib. II, cap. IV, tit. De Baptismo, et Kemnilius, in Exam. Concil. Trid., cap. De Baptismo, Joannem Baptistam baptizasse in nomine S. Trinitatis: hos vero non recepisse verum Joannis baptismum, sed mutilum et vitiatum. Nam ipsi discrete asserunt se baptizatos baptismate Joannis, nec Paulus de ejus veritate dubitat, quin potius verum fuisse praesupponit. Sed addit Joannis baptismum fuisse tantum symbolum penitentiae, ideoque insufficientem ad remissionem peccatorum: eam enim solum praestare Christum in suo baptismo.

3. In quo, — id est, id est in quid, id est in quo, scilicet baptismate: respondent enim, « in Joannis baptismate: » sepe enim id sumitur pro v. Alioqui proprie in quid, id est in quem, puta cujus nomine invocato « baptizati estis? » Imperite et inepte Beza et Eacerus hic baptismum interpretantur doctrinam Joannis a baptismo seclusam, q. d. In quo baptizati estis, id est cujus doctrinam edocti estis, a quo instituti estis? respondent illi: « in Joannis baptismate, » id est in Joannis schola et disciplina eruditi sumus, non tamen ab eo baptizati. Id faciunt, quia censent baptismum Joannis fuisse eundem cum baptismo Christi. Ne ergo Paulum, qui eos baptizari curavit baptismum Christi, faciant Anabaptistam, dicunt eos non fuisse baptizatos baptismo Joannis,

Error S. Cypriani.

Beza per baptismum ac vult dicere Joannis baptismate.

sive Christi, ut ipsi opinantur. Ubi vide quae spiritus agit haereticos, videlicet invidi Luciferi, qui eos excoecat et in vertiginem agit. Ut enim Christum ejusque Sacramenta extenuent, confundunt ea cum veteribus et S. Joannis, imo haec illis adaequant et identificant.

Verum nusquam in Scriptura vel Patribus doctrina vocatur baptismus: aliud enim est docere, aliud baptizare. Quis unquam baptizari baptismus, consuit idem esse quod doceri doctrinam? Secundo, proprie hic baptismum accipi, patet ex sequentibus: « Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismum penitentiae populum. » Rursus: « Illis auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu; » ubi clarum est proprie baptismum accipi pro ablutione sacramentali, non pro doctrina. Ergo et paulo ante, cum ait eos baptizatos baptismum Joannis, proprie baptismum accipit. Opponit enim baptismum Christi baptismum Joannis, et baptizatos baptismum Joannis jubet baptizari baptismum Christi. Ergo clarum est baptismum Joannis fuisse alium a baptismo Christi, eoque longe inferiorem, nisi Paulum velimus facere Anabaptistam. Tertio, ita docent et explicant S. Chrysostomus hic; S. Augustinus, lib. De Unico Baptismo, cap. VII; S. Hieronymus, in cap. II Joelis; Tertullianus, lib. De Baptismo, cap. X; Origenes, tomo VIII in Joannem, et alii passim. Quarto, quia Graece est πύον, quod expressam vel tacitam exprimit antithesin. Unde post se posuit dicit, q. d. Joannes quidem baptizavit baptismum penitentiae, Christus vero baptizavit baptismum remissionis peccatorum justitiae et salutis. Perperam enim Beza et alii refert ad dicit, quod habetur vers. 5 in Graeco, ubi dicitur: ἀκούσαντες δὲ, id est audientes vero baptizati sunt. Nam Pauli oratio imperfecta expleri nequit per historiam rei gesta per alios, puta baptizatos, sed ejusdem Pauli oratione tacita suppleri debet: alioqui dicendum est πύον esse encliticum, et redundare, uti redundat cap. 1, 1, et alibi. Vide Bellarminum, De Baptismo, cap. XXII, ubi alia aliorum effugia confutat.

Crederetur Primus.

4. JOANNES BAPTIZAVIT BAPTISMO PENITENTIAE. — Vera 4.

Id est baptismum, qui est symbolum, excitatio et protestatio penitentiae, ad remissionem peccatorum baptismum Christi recipiendam. Vide dicta cap. 1, 3. Hinc sequitur infantes et pueros rationis et penitentiae impotes non fuisse baptizatos baptismum Joannis; sed solos adultos, ut pote rationis et penitentiae capaces. Ita Suarez et alii passim. Secus est de baptismum Christi, qui confertur parvulis ad remissionem peccati originalis.

DICENS: IN EUM QUI VENTURUS ESSET POST IPSUM, UT CREDERENT. — Hinc colligunt S. Hieronymus, in cap. II Joelis; D. Thomas, Magister Sententiarum, Bonaventura, Palatinus et alii, in IV, dist. II, hanc fuisse formulam baptismi Joannis: « Ego te baptizo, in eum qui venturus est ut credas, hoc

Crederetur Primus.

Formula baptismi Joannis.

« in Jesum Christum, » quem vobis mox ostendam. Christum vero baptizans dixit: « Ego te baptizo, in nomine tuo, qui venturus es, » ait Palatinus. Ubi advertit, hanc formulam esse exhortatorium, ideoque non proprie fuisse formam Sacramenti (hoc enim est proprium Sacramentis legis novae, quae quia perfecta sunt, coalescunt ex materia et forma), sed instar formae. Erat enim proprie exhortatio ad penitentiam et fidem in Christum. Ita docet Durandus, Gabriel, Sotus et ex his Franciscus Suarez, III part., Quaest. XXXVIII, dist. XXV, sect. 4. Nota: « qui venturus est » est periphrasis Messiae sive Christi, ut dixi Genes, XLIX, 12. Unde Graeca et Syra addunt: hoc est in Jesum Christum.

Var. 5. 3. HIS AUDITIS, BAPTIZATI SUNT. — Beza contendit haec esse verba non Lucae, sed Pauli; ejus enim narrationem ceptam vers. praeced., hic expleri, q. d. Paulus: Multi et populo, auditis verbis Joannis, ab eo baptizati sunt in nomine Christi. Verum haec esse verba non Pauli, sed Lucae, plane exposcit tota rei gestae series, quae historica est narratio, quod scilicet hi duodecim Ephesii baptizati baptismum Joannis, audientes a Paulo baptismum Joannis esse insufficientem et complementum per baptismum Christi, eodem mox baptizati sint. Idem evincunt sequentia verba, vers. 6: « Et cum imposuisset illis manus, venit Spiritus Sanctus super eos, » q. d. Baptizati sunt, et mox a Paulo confirmati receperunt Spiritum Sanctum: alioqui enim nulla erit horum versuum connexio, sed erunt scope dissoluta, et « arena sine calce, » ut dicebat Caius Imperator, de scriptis et sententiis Senecae, teste Lipsio in ejus Prooemio.

6. ET CUM IMPOSUISSET ILLIS MANUS (impertiendo eis sacramentum Confirmationis), VENIT (in visibili ignis vel linguarum specie) SPIRITUS SANCTUS SUPER EOS (unde), ET LOQUEBANTUR LINGUIS, ET PROFETABANT, — vel proprie futura predi-cendo, vel improprie celebrando magnalia Dei. Hi enim erant effectus sacramenti Confirmationis, non Baptismi, ut ostendi cap. II, 4, et cap. VIII, 17.

8. DE REGNO DEI, — puta de regno caelorum, eoque modis, qui visibus ad illud tendere debemus, ut dixi cap. 1, 3, nimirum per fidem, obedientiam et cultum Christi crucifixi.

9. CUM AUTEM QUIDAM (Judaei: erant enim e synagoga, in qua predicabat Paulus) NON CREDEBANT. — Syrus, exarscenderunt.

MALEDICENTES VIAM DOMINI, — conviciantes inhabitum Christianismi Christumque crucifixum blasphemantes. « Hinc discimus, ait Chrysostomus, quod non debemus nos immiscere maledicentibus, sed ab eis discedere. Cum maledicerent, non maledixit etiam ipse, sed potius quotidie disputabat; et ob hanc causam potissimum sibi familiares faciebat, quod quamvis male audiret, non tamen recederet, neque resliret.»

DISPUTANS IN SCHOLA TYRANNI CUJUSDAM. — Syrus,

Dionysius, Arias et Mariana censent, tyrannus esse nomen proprium viri sic appellati: imo Arias censent nomen tyranni, mutatis punctis, idem esse quod Tyrni, vel Tyrni. Sic Tyrannio Cretus est Grammaticus ille, quem laudat Strabo, lib. XIII. Forte hic est ille Tyrannus sophista, quem scribit Suidas libros decem edidisse de statu et divisione orationis. Ita Baronius. Alii tyranni nomen accipiunt ut appellativum, pro principe, primato aut viri potestate: unde et in Romanis Bibliis scribitur per minusculum. Ita Lyranus, Cajetanus, Vatablus, Gagneus et alii; quasi studio hunc locum viri potentis elegerit Paulus, ut is cum sua potentia contra Judaeorum audaciam tueretur, unde et biennium ibidem resedit et docuit. Forte erat ex stirpe Androchi, quem Strabo, lib. XIV, asserit fuisse Codri, Athenarum regis, filium, Ephesumque condidisse eamque fecisse regiam ionum, additque: « Eliamum omnes ex hoc genere reges vocantur, et quibusdam regis fruntru honoribus, ut qui primo loco sedeant in spectaculis, purpuram habeant, scipionem quoque pro sceptro. » Tunc « schola » pro aula, vel porticu, in quam offi causa hic tyrannus, id est vir potens, secedere solebat, accipi debet: οὐδὲν enim idem est quod otium, requiesco, ferio, immoror: unde οὐδὲν est otium, vacatio, cessatio, mora, secessus: inde ludus litterarum vocatur schola, eo quod littere otium poscant. Studiosi enim et scholares, caeteris rebus omissis, loti debent vacare liberalibus studiis. Vide Brissonium, lib. XVII De Verborum significatione.

10. HOC AUTEM FACTUM EST PER BIENNIIUM. — Adde tres menses, quos Paulus predicando exegit in synagoga, vers. 7, habebis duos annos aploctos, et tertium inchoatum per tres menses. Unde cap. XX, 31, ait Paulus se Ephesi tres annos resedisse, scilicet incomplete, quia tertium duntaxat inchoavit. Porro Paulus venit Ephesum anno Christi 57, Claudii 13, inde recessit anno Christi 57, Neronis 1, post Pentecosten. Hoc enim scribit Corinthiis, Epist. I, cap. XVI, 8: « Permanebo, inquit, Ephesi usque ad Pentecosten. » Ita Baronius, qui et recte advertit Paulum hoc biennio non semper haesisse Ephesi, sed et excurrisse ad alias Asiae civitates, his evangelizando. Causa, cur tandem Ephesi haeserit Paulus, fuit civitatis frequentia, idololatria, philosophia, magia. Erat enim Ephesus Asiae metropolis, in eaque Diana templum celeberrimum: hanc ergo idololatriam aream expugnandam suscipit Paulus, ut ea subacta, facile reliqua omnia expugnet. Ephe enim scholam magiae instituit sub hoc tempore Apollonius Thyanaeus impostor, Christi Paulique hostis. Hanc causam dat Paulus Epheso scribens ad Corinth. epist. I, cap. XVI, 8: « Sermanebo, inquit, Ephesi: ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi. » Haec etiam de causa scribens postea ad Ephesios,

Apollonii schola magiae Ephest.

stylum atollit. profunde loquitur, sublimia spéculatur, ut ostendat se profunditate sapientiæ non cedere, sed superare magos et philosophos, uti dixi Proemio in epistolam ad Ephesos. Quocirca Haymo ibidem: « Sicut cor, inquit, in medio ventris, ita ista in medio corpore epistolarum constitit. »

OMNES, — plerique omnes, plurimi.

IN ASIA — Minore: undequaque enim ex Asia hæc confluebant Ephesum, tum ob urbis, tum ob templi Diane celebritatem. Hinc recte docet Baronius, anno Christi 97, Ephesinam Ecclesiam primitus non a S. Joanne, dum is cum cæteris fidelibus jussus abire Hierosolymis, una cum Dei Genitrice venit Ephesum; sed a Paulo fuisse fundatam; hoc enim moris sui fuisse scribit Paulus, Rom. xv. 20. Unde et S. Ignatius, scribens ad Ephesos, Paulum Joanni in ædificatione Ephesinæ Ecclesiæ præponit. Et Epiphanius, hæres. 51, ait S. Joannem in senectute curasse Asianam Ecclesiam: ergo post Paulum.

Vers. 11. 41. VIRTUTESQUE NON QUASLIBET, — non vulgares, sed maximas, ait Syrus, puta miracula grandia.

Vers. 12. Scindite: uti quis?

42. SEMICINCTIA. — Quidam putant esse idem cum sudaria, aut eorum speciem; unde ait Lucas, sudaria vel semicinctia. Cœcumenius autem « sudaria » censet fuisse vittas capitis; « semicinctia » vero strophiola, quæ nos « sudaria » vocamus, quod his sudorem abstergamus. Alii « semicinctium » interpretantur velamen lineum vel pelliceum, quo opifices pectus et femora præcingunt, non operando vestes commaculent; erat enim Paulus opifex et scenopegus. Dicuntur « semicinctia, » quia non totum corpus, sed dimidium cingunt et velant. Ita Salmeron et Lorinus. Denique apposite per semicinctia accipies breviora vel arciora cingula, aut zone sive cinguli partes, q. d. semizonas, semicingula. Unde Isidorus, lib. XIX: « Cinctus, ait, est lata zona, et minus lata semicinctium, et utriusque minima cingulum. » Sic Nicephorus, Episcopus Constantinopolitanus, inter alias vestes sacerdotales, quas mittit Leoni III Pontifici, nominat « semicinctia, » id est cingula, « auro variegata, » uti patet in Actis Concilii Ephesini, cap. xxii. Et Petronius, dum quemdam se suspendere parantem describit, asserit eum ad hoc parasse semicinctia, id est cingula. Quocirca Martialis, in Apophoreto 153, cuius titulus est « semicinctium, » illud ita describit:

Det tunicæa locuples, ego te præcingere possum.
Essen si dives, manus utrunque darem.

Hæc et plura Sanchez. Accedit Nicephorus, lib. II, cap. xxiv, qui semicinctia interpretatur fascias tenues. Nota: In textu Græco sunt Latine voces, sudaria et semicinctia, quia multe similes ex lingua Romana (utpote dominantibus in Græcia Romanis) in Græcam Apostolorum ætate transierant, ut « libertini, » Actor. vi; « prætorium, »

Matth. xxvii; « custodia, » ibidem; « Niger, Euroquilo, centurio, titulus, » Joan. xix; « denarius, quadrans legio, spiculator, linteum, colonia, flagellum, » Joan. ii; « membrana, census, » Matth. xvii; « perperam, » I Corinth. xiii; « Artemon, sicarii, » Actor. xxii. Ita Mariana.

RECEDEBANT AB EIS LANGUORES. — S. Chrysostomus, hæc theoricè exaggerans, hom. 8 in epist. ad Rom. et hom. 6 in epist. I ad Corinth. addit umbra Pauli revixisse mortuos. Hinc patet antiquus usus, vis et energia sanctorum reliquiarum, nec tantum corpora Sanctorum, sed et sudaria, vestes aliæque corpori adiacentia esse salutifera, uti de floribus feretrum S. Stephani tangentibus narrat S. Augustinus, lib. XXII De Civit., cap. viii, iis plures ægrotos esse sanitati restitutos. Sic S. Gregorius Constantiæ Auguste, lib. III, epist. 30, et aliis pro sacris reliquiis misit brandeum, id est velum quod Apostolorum et Martyrum reliquias texerat vel tegerat. Theodoretus, in Philotheo, cap. xxi, asserit oleum in lychinis ante sepulera Martyrum ardens, multis sanatis per miraculum attulisse. Plura vide apud Baronium hic, anno Christi 53.

13. JUDEÏS EXORCISTIS. — Judeus ante Christum suos habuisse exorcistas ad expellendum dæmones, hinc liquet, et ex illo Matth. xii, 17: « Filii vestri in quo ejiciunt? » et ex Josepho, lib. VIII Antiq., cap. ii, et lib. VII Belli, cap. xxv, et ex Epiphanio, hæres. 30, ubi asserit eos usus nomine tetragrammato Jehova. De exorcismis Salomonis vide Josephum loco citato, et Delrio in Magicis: quanquam S. Thomas, Quæst. vi de potentia, art. 10, ad 3, et ex eo Franciscus Victoria, Relectiones de magia, num. 28, censent exorcismos Salomonis per certam radicem cum adjuratione, ab eo compositos esse postquam factus est idololatra. Sane hos exorcistas magicis artibus usos, suspicari licet ex eo quod ait Lucas, vers. 9: « Multi autem ex eis qui fuerant curiosi sectati, » etc. Jam soli Christiani habent et ordinant exorcistas, quorum exorcismi, id est adjurationes dæmonum, sunt spiritualia eorum « flagra et verberum tormenta, » ait S. Cyprianus, epist. ad Demetrianum. Hæc enim potestatem ejiciendi dæmones Christus dedit Apostollis et Ecclesiæ, Luca x, 19. Errat ergo Origenes, tract. 33 in Matth., ubi docet Judaicum esse exorcizare dæmones, non Christianum, hoc argumento: Christiano homini ex lege Christi non licet omnino jurare, Matth. v, 34, ergo nec quempiam adjurare, sive exorcizare. Verum, si cuius falsum est antecedens, ita et consequens, sive conclusio inde deducatur.

ADJURO VOS PER JESUM. — Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 4 de Laudibus S. Pauli, « si Jesum invocos Nazarenum, velut ab igne repente diffugit dæmon. » Et S. Justinus, De Veritat. Christ. relig.: « Ejus nominis (Jesu) potentiam dæmones tremunt et reformidant; hodie quoque illi per

Vers. 13. Exorcizate dæmones.

nomen Jesu Christi crucifixi adjurati nobis parent. » Et Prudentius, in Apotheosi contra Judæos:

— Torquetur Ajello
Nominis precibus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest: agitant miserum tot verbera lingua,
Quot laudata Dei resonat miracula Christi.

Ratio est, quia a Jesu victus et prostratus est dæmon. Jesum ergo et crucem ejus horret, sicut canis horret baculum quo percussus est, et multo magis percussorem, qui baculum in eum vibrat. Testatur S. Dionysius, Ecl. Hierarch., cap. iii, Christianos cum post baptismum in peccatum aliquid mortale incidissent, vexari a dæmonibus consuevisse. Et S. Cyprianus, epist. 76: « Sæpe, ait, nonnulli de iis qui sani baptizantur, si postmodum peccare coeperint, spiritu immundo redeunte quatuntur, ut manifestum sit diabolum in baptismo fide credentis excludi; si fides postmodum defecerit, regredi. » Hæc Cyprianus agens de iis qui a fide et Christo apostatant.

QUEM PAULUS PREDICAT. — Videtur hi exorcizate ex presumptione voluisse imitari Paulum in expellendis dæmonibus per nomen Jesu, ut inde sibi plausum et questum facerent apud populum. Unde S. Chrysostomus et S. Cyprianus, serm. De Baptismo Christi, vocant eos questuarios. Verum qui suis viribus diffidebant, prætexunt nomen Pauli, quem videbant dæmonibus esse terræ idemque expellere. Porro quia erant Judæi, eoque increduli Christo, idcirco non ipsi diabolo, sed ipsis diabolo prevaluit in easque insillit. Addunt aliqui, id eos astute dolo male fecisse, nimirum ut a Paulo ejusque doctrina homines averterent, et ad se ac Judaismum traherent. Si enim ipsi expellerent dæmones, cum ipsi essent Judæi, dicturi erant se virtute Judaismi et fidei Judaicæ id facere, ac proinde Jesum, sive Salvatorem et Christum esse eum quem Judæi expectant, non quem Paulus jam venisse predicat. Si non expellerent, dicturi erant Jesu nomen esse inane et invalidum ad expellendos dæmones, ac proinde frustra coll et invocari, frustraque a Paulo predicari, et suis exorcismis prælici.

14. PRINCIPIS SACERDOTUM, — unius et principibus, sive pontificibus. Erant enim 24 principes, sive pontifices, puta primogeniti totidem familiarum sacerdotiarum, uti dixi cap. iv, vers. 6.

15. VOS AUTEM QUI ESTIS? — q. d. Vos non estis servi Christi, nec Pauli assectæ, sed nostra mancipia, utpote Christo increduli et infideles, lucrum plausumque ex Christi nomine captantes: indignum autem est, ut mancipium suo hero et domino imperet, eumque domo sua expellat. S. Cyprianus, serm. De Baptismo, sic explicat: « Christum scimus, et Paulum novimus, et in nomine Christi quem Paulus predicat adjurati, egredimur; vos autem peritus ignoramus. » Chrysostomus vero, q. d. Vos non creditis Christo, sed ejus nomine

abutentes, hæc verba fingitis: vos non estis hujus nominis præcones, quia mei estis. Christi ergo et Pauli herile imperium agnoscite, non vestrum: puniam ergo vestram audentiam et temeritatem, atque ut servos meos mihi insultantes male mulcabo. « Quare, inquit Chrysostomus, non dixit spiritus malus: Quid est Jesus? Terrestris, ne ipse ponam det. Sciebat enim concedi ei ulcisci illos, quos hujus nominis illusores fecerat. » Simili modo Lutherus volens exorcizare dæmonem, ab eo invasum in extremas angustias redactus est, uti narrat Staphylus Contra Suidelium, pag. 404, et Bredembachius, Collat. VII, cap. xl.

Ex adverso S. Hilarion, qui, teste S. Hieronymo, in ejus Vita, præ cæteris Sanctis dominatus est dæmonibus plurimosque expulit, hoc in eos imperium acquisivit contemptu sui, fuga opum et honorum: aurum enim pro luto habebat. « Crebro, inquit S. Hieronymus, mutabat locum, non ex levitate, sed honorem fugiens et importunitatem; semper enim silentium et vitam ignobilem desiderabat. Singulos hortabatur prætere figuram hujus mundi, et eam esse veram vitam, quæ vite presentis emeretur incommodo. » Videns omnium ordinem ad se concersum flebat. Rogatus cur? « Rursum, ait, ad sæculum redii et recepi mercedem meam in vita mea. Mirentur alii signa que fecit; mirentur incredibilem abstinentiam, scientiam, humilitatem: ego nihil illi stupeo, quam gloriam illam et honorem calcare potuisse. Concurrere enim ad eum Episcopi, Presbyteri, Monachi, matronæ quoque, Christianorum grandis tentatio: at ille nihil aliud nisi solitudinem meditabatur; dæmones in eurgumenis ubique cum latere cupientem probebant; sed ille dolens, et quod dammodo in sui ultionem sævians, tanta eos oratio non instans flagellabat, ut omnes ab eurgumenis expelleret. Nihil in eo cunctis ita admirantibus, quam quod post tanta signa et miracula, ne fragmen quidem panis a quoquam illis in locis accepisset. Accensus enim fiducia pauperis conscientia, in eo magis letabatur et quod nihil haberet sæculi, et quod ab accolis illius loci mendicis putaretur. » Habebat hæc gratiam, ut ex odore corporum, vestium et carum rerum quas quis tetigerat, sciret cui dæmoni, vel vitio subjaceret. Apposito cicere cuiusdam avari: « Non sentis, ait, vitium terribitimum, et in cicere herere avaritiam? Da bobus. » Dedit altar: at illi illico rupis lobis fugerunt. Terribile camelis et feroci præcedens obviavit: « Non sentis, ait, diabole, tanta mole corporis, et in vulpula, et in canedo minus atque idem es. » Orionus vir potens: « legione dæmonum ab eo liberatus, obtulit multa dona. Reusanti ait: « Da pauperibus. » Cui Sanctus: « Tu, ait, melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulans et nosti pauperes. Ego qui mea reliqui, qui aliena appetam: » Cumque ille doleret sua respui: « Noli, ait, contris-

tari, o fili. Quod facio, pro me et pro te facio. Si enim hæc accepero, et ego Deum offendam, et legio ad te revertetur. » Adhaeta est ad Sanctum puella enervata, qui irridens demonem: « Grandis, ait, virtutis tua, qui licio et lamina strictus teneris. Dic quare ausus es ingredi puellam Dei? » Respondit demon: « Ut servarem illam virginem. » Cui Sanctus: « Tu servares, proditor castitatis? Cur non potius in eum qui te mittebat, es ingressus? Ut quid, respondit demon, intrarem in eum, qui habebat collegam meum amoris demonem? Splendente luna cernit ex improvise rhedam ferventibus equis super se irruere; cumque inclamasset Iesum, ante oculos ejus repentino terre hiatus pompa omnis absorpta est. Tunc ille ait: Equum et ascensorum projecit in mare. Et: Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur. » Puer pene exiens incidit in latrones, qui ad eum conversi: « Quid, inquit, faceres, si latrones ad te venirent? Quibus ille respondit: Nudus latrones non timet. Et illi: Certe, aiunt, occidi potes. Possum, ait, possum; et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum. »

16. ET INSILIENS IN EOS, — pugnis plagisque eos contundendo vestesque eorum dilacerando, dentibus unguibusque lamando, calcibus impetendo, itaque vulnerando: nam nudi et vulnerati de domo effugerunt. Vide hic, ait Chrysostomus, quantum vim habeat demon in corpora infidelium et irrisorum, indeque collige eundem similia, imo majora exereere in animam peccatoris, quam per peccatum obsidet, possidet, agit et exagitat, ut licet quasi vile suum mancipium. Adiditque: « Peccatum gravius est demone; nam ille quidem humiles facit, peccatum autem superbos: insuper vitiosum habitum in animam inducit. Sic irati familiarem apud se alunt filiosem se torquentem, ulciscendi, inquam, cupiditate. Sicut enim putredo quaedam ac linea, ita mentis nostræ radicem ardit. Quare bestiam intra viscera tua includis? Melius esset viperam et serpentem in corde positam esse, quam iram, vel invidiam. »

DOMINATUS AMBROBORUM. — E septem ergo duo hic exerebant exorcismum, ceteris absentibus vel quiescentibus: unde in duos solum insiliit demon. Greco 'amen iam pro amborum, habent *amborum*, id est eorum, quæsi in omnes septem demon insilierit. Verum quidam Greci codices habent *amborum*, id est amborum, uti notat Valesius.

18. CONFIDENTES ET ANNUNTIANTES ACTUS SUIOS. — Perperam Lutherus pro *actus suos*, vertit, *miracula sua*: miracula enim non sunt actus nostri, sed Dei, qui solus est omnipotens, ideoque et thaumaturgus. Unde Syrus clare vertit, *renuntiabant offensus suis, et confitebantur quod fecerant*.

Hæc de confessione, que fit in sacramento Penitentie, accipit Oecumenius, Salmeron, Sanchez et Gagneus hic, Bellarminus, lib. III De

Penitentia, cap. IV; Baronius, Gregorius de Valentia, Hosius, Ruardus Tapperis et alii, qui hinc probant necessitatem confitendi contra hereticos. Nam *actus suos* significat hæc confessionem non fuisse generalem et publicam, dicendo: Fateor me esse peccatorem, ut vult Calvinus et Beza, sed particularem, ideoque secretam; in hac enim, non in illa enarratur specialim et particulatim singuli actus mali a penitente. Alii tamen hæc accipiunt de confessione pravæ baptismi. Hi enim videntur fuisse Gentiles et Judæi, de quibus dixit vers. præcedenti, quod percussit illa strage exorcistarum magnificaverit nomen Domini, ac consequenter crediderint in Christum. Hi ergo, ante baptismum compuncti, ostendunt signa vere compunctionis publice annuntiando sua peccata, que in gentilismo commiserant; sicut de Iohannis baptismo dicitur, *Joan. 1, 8*: « Baptizabantur ab illo in Jordaniæ flumine, confitentes peccata sua: » ubi græce idem est verbum *ἡγομολογῆσαντες*, quod hic. Ita Arator, Cajetanus et Lorinus, Eusebius, lib. III *Demonst.*, cap. VII; Beda, in *Marc.*; Andreas Vega, lib. XIII *De Justit.*, cap. XVIII, et alii.

Prior sententia videtur verior et germanior. *Primo*, quia hos confidentes non fuisse Gentiles vel Judæos, sed Christianos, patet ex eo quod vocentur *credentes*, quod primo sæculo erat proprium nomen Christianorum. Est enim hic altera pars, et alter effectus, quem causavit ignominia et plaga Judæis exorcistis a demone inflata. Nam vers. præcedenti dicit Lucas quod in Gentilibus et Judæis causavit timorem et doxologiam; hoc vero dicit, quod in Christianis causavit penitentiam et exomologesin, uti etiam nomen causat. Nam Christiani timore aliquo et terrore diabolico percussit, illico ad exomologesin confugiunt, ut anime sue consulant ejusque salutem in tuto collocant.

Dices: Gentiles vocantur *credentes*, quia incipiebant credere et aspirare ad baptismum. Respondeo: Id dici nequit, quia in Greco est præteritum *πιστωσαντες*, id est multi eorum qui jam crederant, et consequenter baptizati erant. *Secundo*, quia nulla hic baptisimi fit mentio, quam utique fecisset Lucas, si Gentilium conversionem et initiationem (hæc enim fit baptisimo) significare voluisset. Præsupponit ergo eos fuisse baptizatos. Adde primitus ante baptismum vis ullos confessos esse in particulari sua peccata: sufficere enim contritio, et unus Paulus, cum Sila et Timotheo, non sufficere audientis tot tantorum confessionibus.

Dices *secundo*: Incredibile videtur Christianos a Paulo instructos, retinuisse adhuc libros magicos et magie vacasse, quod tamen de his confidentibus asserit Lucas versu sequenti. Respondeo: *Primo*, in primis illis fidelium a Gentilismo ad Christianismum conversionibus, non omnia statim a Paulo dici, nec a fidelibus disci et præ-

Agit hic
disconfi-
sione sa-
cramenta-
tali,
Prob.
Prima.

licari poterant: sicut etiamnum in Gentilibus recens conversis remanent multi mores gentilissimi, sensim deducendi et evellendi: quinimo etiamnum apud signis frigidisque et rudes Catholicos, libros supersticiosos, magicos et hereticos est invenire. *Secundo*, alii sunt hi confidentes ab illis magia deditis et magicorum librorum possessoribus. Id patet ex voce *adversativa autem*. « Multi autem qui fuerant curiosi sectati, » etc. Ita Sanchez.

Porro Stapletonus hic censet, hos confidentes primo secretam confessionem peregrisse, deinde publicam aliquorum saltem peccatorum. Id enim olim in publica penitentia fieri solitum, patet ex facto Neclarii, qui publicam hanc confessionem Constantinopoli ob exortum ex ea scandalum sustulit, teste Socrate, lib. VI, cap. XIX. Id ipsum in illi vox *ἀναγγεῖλαι*, id est *palam, publice annuntiare*. Verum non est necesse id asserere: nam *ἀναγγεῖλαι* idem est quod *annuntio*, ut verit Noster et alii, sive publice id fiat, sive privatim et secreto: *ἀναγγεῖλαι* enim idem est quod *renuntio, iudico, prodo, recito, profiteor, pronuntio*. Neque in primis illis rudibus Ecclesie initiis, publica penitentia videtur fuisse in usu, sed sero ad sacerdotia scandala, que crescente numero fidelium sensim obierant, est Introducta et ab Episcopis injuncta. Hic vero fideles libere confessi sunt, ut demonis manus et vindictam evaderent: ad quod utilis erat secreta et sacramentalis confessio, non publica: sic enim sufficere et præstare Deo corde contrito confiteri.

Moraliter, notent hic fideles se contra omnes Satane insultus munire sacra confessione. Ipsa enim omnes ejus vires enervat, omnes ejus fraudes detegit, omnes dolos aperit, omnes perplexitates discutit. Unde S. Hieronymus, in *Ecclesiast.* cap. X: « Si quem, inquit, serpens diabolus occulto momorderit, et nullo consilio ejus peccati veneno necerit, si tacerit qui percussus est, et non erit penitentiam, nec vulnus suum fratri et magistro volnerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim evasescit vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.

In Vita S. Epicteti et Astionis hæc legitur: « Vidit B. Astion puerum quemdam nigrum cum ignea facula de sinu suo credentem, ac talia sibi dicerent: Confessio tua, Astion, magnas meas contrivit hocie vires, et una oratio vestra me inermem in omnibus reddidit ac desolatum. » Narrat Rufinus, lib. III in *Vitis Patr.*, num. 37, quemdam tentatione blasphemie, ejus revelatione et confessione fuis-levatum.

Idem de tentatione fornicationis legitur in *Vitis Patr.*, lib. V, num. 43: « Nihil enim, ait, sic extendit demonem fornicationis, quomodo si reventur stimulationes ejus; et nihil eum sic testificat, quomodo si abscondantur cogitationes. » Serapion Abbas apud Cassianum, *Collat.* II,

cap. X et XI, narrat de tentatione gula et consuetudine furandi parem, liberatum per publicanum hujus furandi confessionem: « Ita enim peracti stetit, ait, velut lampas accensa de meo sinu procedens tanto fastore celam replevit, ut vix in ea residere possemus. » Erat hic demon qui eum ad furtum et ad gulam tentabat. Vere Sapiens, *Proverb.* XXVIII, 13: « Qui abscondit scelera sua, non dirigitur. » Addit Cassianus hoc fuisse commune Abbatum et Seniorum dogma: malam cogitationem statim ut irreperit, revelandum esse suo Seniori. Unde S. Antonius, in *Vitis Patr.*, II, num. 104: « Si potest fieri, ait, quot passus ambulat monachus, vel quot calices aquæ bibit in cella sua, habet declarare Superioribus, ut non devietur in ipsis. »

Quocirca Climacus, *gradu 4 de Obedientia*, scribit monachos prisci ævi in diebus gestasse libellum, in quo cogitationes per diem occurrentes scribebant, ut eas revelarent Pastori. Idem vite spiritualis dogma et quasi principium assignant S. Basilius in *Constit. monast.* et in *Regulis fustis disp.*, respons. 26; S. Ambrosius, lib. III *Offic.*, cap. XVI; S. Hieronymus, *Regul. monach.*, cap. XXXI; S. Bernardus, tract. *De Ordine vite*, qui etiam apposta similitudine rem delarant, imo demonstrant. Sicut, inquit, arboribus densus et obtenebratus, his per pluviam effusus, renouatur et abscidit, sic et per confessionem, qua afflictio quasi effunditur in sinum altissimi, exinanitur egrotatio animi. Vide D. Thomam I II, *Quest.* XXXVIII, art. 2.

Ita S. Dorotheus, *serm.* 3, narrat se in jugi fuisse animi pæce et hecilia, eo quod omnes animi cogitationes revelaret suo Patri spirituali.

Memorable est quod scribit Dominicus Soto in IV, dist. XVIII, *Quest.* 1, art. 1, Norimbergenses missis legatos ad Carolum V Imperatorem; qui peteret ab eo publico decreto sacri preceptum confessionis: se enim expertos esse, quod, postquam illa exulisset, multo fraudes, vitia et scelera irrepissent in urbem et rempublicam. « Tandem, ait Cassianus loco jam citato, suggestiones ejus (diaboli) dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde: illico enim ut pandata fuerit cogitatio maligna, marcescit, et antequam discretiois iudicium proferatur, serpens terribissimus velis et tenebroso ac subterraneo specu, virtute confessionis pertractatus ac lucem, et tractatus quodammodo ac dehonestatus discedit. » Unde idem, lib. IV *De Instit. reuue.*, cap. IV: « Generale, ait, et evidens indicium diabolice cogitationis esse pronuntiant, si cum seniori confundantur aperire. Omnis enim iniquitas opprobriat os suum. » *Psal.* cxi, 42. S. Gregorius, lib. VII *Mor.*, cap. ult. et lib. III *Pastor.* quatuor, cap. XV: « Vulnera causa, ait, plus cruciant, quam cum putredo que intrinsece fervet, eijctur ad salutem, dolor aperitur, etc. Quid est peccatorum confessio, nisi vulnerum ruptio? » Unde *Psalm.* cxxxi, 3:

« Cur clamati facit, ait, inveteraverunt ossa mea. »
 10. MULTI AUTEM EX HIS QUI FUERANT CURIOSA SECTATI. — Vatablus, qui *curiosus artes exercebant*. Vox autem significat aliam hanc esse narrationem a precedenti contentum, ut dixi. Unde cum illi fuerint Christiani, hi videntur fuisse Gentiles magiae dediti, aut certe Christiani rudes, qui timentes ne a demone magorum hero male mulcarentur, ut illi exorcistae, magiam abdicarunt, magicosque libros exusserunt. Ita Chrysostomus, Oecumenius, Beda et Syrus, qui vertit, *multi porro etiam ea magis*, et Eusebius, lib. II *Demonstr.*, cap. VII. Porro Ephesii magicis artibus erant dediti, teste S. Hieronymo, praefat. in *epistol. ad Ephes.* Unde Apollonius Thyaneus Ephesi publice magiae artis ludum aperuit, et ab Ephesibus statuta donatus inter divos relatus est, teste Philostrato, lib. IV in *Vita ejusdem*, qui et lib. V addit id configisse primis Neronis annis, quando Paulus Ephesi agebat, cui proinde acre contra eum certamen fuisse non est dubium. Hinc et proverbialiter *Ephesia grammata*, vel *nota*, vocantur signa magica, ad obtinendam victoriam et depellenda pericula, teste Suida; quin et ad expellendos demones, teste Plutarcho in *Sympos.*, lib. VII, Quæst. V. Haec enim nota, ait Eustathius in *Odys.* 9, erant verba obscura instar enigmatum, quae in pelliculis consultilibus gestabantur inscripta in pedibus, zona et corona Dianæ. Magie studiosissimus fuit Julianus Apostata, qui per eam imperium, vitam et animam perdidit. Valerianus quoque Imperator a mago seductus, ex amico Christianorum factus eorum hostis et persecutor, a Sapore Persarum rege captus, et cavea ferrea inclusus, orbi ludibrio fuit, æque ac Bajazetes Turcarum Imperator Tamberlano.

Secundo, Mariana censet per *curiosa* hic accipi libros et opifices chalcymie, id est permutandi metalli, v. g. ex ere conficiendi aurum, ex stanno argentum. Injura enim artifices, ut ait Suidas in voce *χρημα*, Diocletianus in *Ægypto* comburi jussit, ne ditati abuterentur pecunia. Optandum esset, ut Magistratus hanc artem eliminarent: nihil enim est aliud quam perditio pecuniarum, et sæpe impostura.

Tertio, alii per *curiosa* accipiunt astrologiam et astrologos judicarios et genethliacos, qui ex horoscopo dieque natali, constellatione et astris, divinant ea quae cuique in vita et morte sunt eventura, in quam invenitur S. Augustinus, lib. I *De Doct. Christiana*, cap. XXI, XXII, XXIII, et passim alii Patres. Quocirca Aquila Ponticus, celebris S. Scripturae interpres, ab Ecclesia est ejectus, quod geniturarum inspectionibus et nativitatum horoscopis vacaret, ait Epiphanius, lib. *De Ponderibus et mens.* Imo Augustus Caesar Mathematicos hosce urbe expulsi, ait Dio, lib. XLX. Rursum, anno 12 Claudii Imperii, Christi 34, factum est Romae senatusconsultum de pellendis Italia Mathematicis, occasione (ut videtur) Junii Scribonia-

ni, qui finem Claudii per Chaldaeos scrutatus a se. « Genus hominum, ait Tacitus, lib. XVII, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra vetabitur semper, et retinebitur. » Verum fuit vates. Nam, ut ait Baronius, humana curiositas mente priorens, ac novitatis avida hoc segit et sagit, ut quo imperatores et principes sæpius exagitarunt, revoceantur et renascantur. Sane paucis annis quibus Romæ fui, vidi plures viros magnos ab astrologis deceptos, dum hinc vitam longiorem, illi cardinalatum, alteri papatum predicant et promittunt, quos omnes vana spe et mendacio delusos hinc eventus docuit, magno eorum periculo et damno. Dum enim se non credunt morituros, nisi prius adepti sint prælatum magno eorum periculo et damno. Dum enim se non credunt morituros, nisi prius adepti sint prælatum lethali morbo icti, ad mortem se non parant; quare imparati et improvidi moriuntur, quae sæpe aperta est diaboli fraus, qui per divinationes hasce animabus ipsorum insidiatur, et quasi lupus inhiat, ut ea scapiat et rapiat. Expergiscimini, Prælati: « Filij hominum, ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium? » imo sæpe interitum non tantum corporis, sed et animæ. Id sapiebat Alfonsus, Aragonum Rex vere sapiens, qui in omnes munificens, solos astrologos ab aula sua arebat. Rogatus est: Cur? respondit secretorum ejus conscius: « Sidera stultos regunt impelluntque, sapientes vero astris imperant. Stultos ergo principes honorare astrologos consequens est, non sapientes, inter quos nomen sum Alfonsus obtinet. » Ita *Æneas Silvius*, lib. IV *De Rebus Alfonsi*, cap. III.

Idem sensit Franciscus Sfortia, qui Insubrium sibi suisque paravit imperium, cui semper astrologi omnes vel odio fuisse, vel conlepti, tantum abest ut eos in bellis rebusque suis consuleret.

Idem judicium fuit Joanni Pici, comitis Mirandule, ut videre est lib. II quem scripsit contra *Astrol.*, cap. II. Sane astrologi reipublice sunt perniciosi, et turbant principum regimen, dum brevi eos morituros, et alios quibus adulantur, eis successuros prædicunt et vendunt. Quis enim amet, obediat, colat principem brevi moriturum? et non potius caplet gratiam altissimi, quasi solus novi mox orturi? Quocirca Vitellius Imperator astrologos hosce morte mulcabat. Audi Suetonium in eo, cap. XIV: « Nullis infensorum quam divinatibus et mathematicis: ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat. »

CONTELERUNT LIBROS, ET COMBUSSERUNT. — « IX vident ignibus ignes, » ait Arator. Idem magicis libris fecit magus ille conversus a S. Augustino, de quo ipse, in *Psal. LXXI*, sub finem, sic scribit: « Perierat iste, numquam quesitus, inventus, adductus est: portat secum codices incendendos, per quos fuerat incendendus; ut illis in ignem missis, ipse in refrigerium transeat. » Sic libros Mathematicorum comburendos in oculis Episcoporum sanxit Ho-

norius Imperator et Theodosius, lib. *Mathemat.*, cap. *De Episc.* *aud.* Multo magis cremandi sunt libri hereticorum, ut pote nocentiores, ut sanxerunt iidem alique Imperatores, lib. ult. *De Heret. Cod.* Theod. Idem sanxerunt Canones et Concilia, præsertim Tridentinum. Vide Bellarminum, lib. *De Loicis*, cap. XX.

INVENITUR PECUNIA DENARIORUM QUINQUAGINTA MILLIUM. — Græca et Syrus, *invenierunt argenti quinque myriades*, hoc est quinquagies mille nummum. Budens, lib. V *De Asse*, et alii ex eo censent hoc pretium fuisse quinque millium aureorum. Sic Romæ quinque millia aureorum valent quinquaginta millia juliorum, seu regalium Hispanicorum. Aureus enim continet decem julios: quinquies autem decem faciunt quinquaginta. Porro denarius pendebat drachmam, valebatque unum julium, sive regalem Hispanicum, ut dixi in fine Pentateuchi. Discant hic Christiani, libros magicos, hæreticos, spurcos combure, quantovis pretio aestimentur, etiamsi auro appendantur: quia noxa quam inferunt nullo auro pensari potest. Quocirca Paulus et Apostoli magorum æque ac idolorum responsa sustulerunt vel siterunt. Hæc fecit quod scribit Plinius, lib. III, cap. II, Neronem a magis toto orbe conquisitis, nullum responsum extorquere potuisse. Unde et Plutarcho librum scripsit *De Oraculorum defectu*. Vide S. Augustinum, lib. I *De Divinat. demon.*, cap. VI.

21. PROPOSUIT PAVLUS IN SPIRITU. — Instinctus Spiritu Sancto. Ita Lyranus, Vatablus, Cajetanus, Dionysius et alii; Syrus vero vertit, *proposuit in mente sua*.

TRANSITIT MACEDONIA ET ACHAIA. — Transitit hæc Paulus, tum ut Ecclesias ibidem a se fundatas visitaret et confirmaret, tum ut colligeret elemosynas pro pauperibus Hierosolymitanis, ut patet II *Corinth.* VII et IX.

IBE HIROSOLYMAN, — tum ut elemosynas iam dictas Sanctis deferret, tum pietatis ergo, ob loci reverentiam, ait Dionysius, sanctorumque locorum et primitivæ Ecclesie, præsertim S. Jacobi, visitationem. Amplius enim in hac vita non erat illa visurus.

OPORTET ME ET ROMAM VIDERE. — Quia Dei instinctu, ait Chrysostomus, Paulus agebatur Romanam, ut Romanam Ecclesiam cum S. Petro in matrem et caput cæterarum erigeret, ac contra Simonem Magum et Neronem, primam persecutionem in Christianos adornantem deceraret.

22. MITTENS AUTEM IN MACEDONIAM, etc., TIMOTHEUM ET ERASTUM, — ut viam sibi secuturo pararent, et simul collectam elemosynarum pro Hierosolymitanis facerent, ut patet I *Cor.* IV, 17. Erastus hic vocatur *arcarius*, id est quæstor civitatis, scilicet Corinthi, *Roman.* XVI, 23; postea creatus fuit Philippensis Episcopus, ibique martyrio coronatus, Sanctis ascriptus legitur in *Martyrol.*, die 16 Julii.

IPSE REMANSIT AD TEMPUS IN ASIA, — puta Ephesi. 23. TORBATIO, — ταραχος, id est tumultus horum, ait Syrus. Unde ejus gravitatem explicans Paulus, II *Cor.* cap. I, vers. 8: « Supra me sum, ait, gravati sumus, supra virtutem, ita ut videret nos etiam vivere. Afflictiones enim, ait Chrysostomus, abstrahunt nos ab affectione erga presentem mundum. Itaque statim mortem pelimus, et non sumus amatores corporis, quæ sane maxima philosophia pars est. » Aditque multa commoda tribulationis: ac tandem concludit: « Magnum bonum est afflictio: noster pedagogus est afflictio. »

DE VIA DOMINI, — de instituto Christi et Christianissimi.

24. DENETRIUS. — Erat hic cæterorum arifabrorum caput et princeps, ac forte a Magistratu obtinuerat, ut nemo præter se et suos posset cadere aedes Dianæ.

ARGENTARIUS, — ἀργυροποιος, id est *caudens argentum*, ita Syrus: puta faber argentarius, ait Vatablus, qui nunc vocatur arifaber vel aurifex. Qui enim eundem aurum, eundem et argentum. Est enim ἀργυροποιος: ab elaborando argento dictus, nisi majoris *αἰσθη*, id est *incido*, deducere: unde et monetam Græci vocant *αἰσθη*.

FACIENS EDES ARGENTAS. — Quæ enim hæc? *Primo*, aliqui censent fuisse vota et anathemata, quæ offerbantur Dianæ ob depulsum periculum, vel acceptum beneficium. *Secundo*, alii censent cum Chrysostomo, fuisse aras, sive thecas, in quibus gestabantur amuleta, puta signa Dianæ, sive litteræ Ephesie, quæ contra febres, morbos, pericula, aut pro felici sorte et fortuna, fallaces sacerdotes Dianæ dabant adventantibus. Aut potius, ut Baronius, hæc aedes erant ipsæ argentæe statuæ Dianæ, cum suis ædiculis seu loculis. *Tertio* et optime, hæc aedes erant imagines, sive simulacra templi Dianæ. Ita enim ejus templum venerabatur, ut illud in imaginibus effingent, ejusque similitudinem in statu, puta in ædiculis argentæis conflarent, quibus effigiem, sive statuum Dianæ imponebant; eas deinde vel offerbant Dianæ in templo; vel ad collum, aut in pleis et vestibus appensas gestabant, sicut nostri peregrini gestant imagines B. Virginis Lauretane; aut certe domi in larariis et oratoriis eas reponant, præsertim si solidæ essent, non planæ et in lamina. Ita esse patet ex eo quod eas Lucas Græce vocet *αἰσθη*, id est *templi*, et Polybius *αἰσθη*, id est *parva templa, templula*, puta delubra et ædiculas effigie templi in quibus reponebantur statuæ Dianæ.

DIANÆ. — Dea ita dicta *ἀνὰ τὴν Δία*, quasi Joviana, quia Jovis filia ex Latona. *Diano* est Luna, sic appellata, quod quasi diem noctu lucendo efficiat, ait Cicero, lib. II *De Natura deorum*; sicut Luna dicta est quasi *lucens una*, quod noctu sola luceat: unde et noctilucæ vocata est. Quare Macrobius: Diana, ait, dicta est quasi Jana, addita littera D;

veteres enim lunam vocabant Janam, ait Varro, lib. De Re rustica. Hinc et Horatius :

Nec par aut eodem nocturne forma Dianae.
Hinc crescentem facie Noctiluam.

Alii tamen « Dianam » dictam putant quasi *deciannam*, quia venans per silvas deviare solent : unde ipsa habita est virum dux et dea. Eadem dicta est *Lucina* et *Juno*, ait Cicero : *Juno*, a juvando ; *Lucina* quod partum in lucem prodat : quam proinde in partu invocant. Unde Virgilius : « Casta fave Lucina, tunc jam regnat Apollo. » Hinc Diana a Poetis vocatur lucifera, clara, succincta, armata, nocturna, omnivaga, verecunda, integra, virginea, aëria. Vel, ut Plinius, quod oculis præsit et luci, sive a luco quem Romæ in Exquilis habebat. Plures, inquit Cicero, fuerunt Diane; sed illa nominatissima, quæ eodem partu cum Apolline, ex Jove et Latona nata est. Hæc ob virginitalis amorem fertur hominum consortia fugisse, et ut libidinis tentationes evaderet, venando silvas et montes incolebat, paucarum virginum comitatu contenta. Arcum ferebat et pharetram, succincta semper incedens, et cothurno induta : qua de causa silvarum et memorum dea credebatur. Cæro, act. 6 in *Verrem* : « Fuit, ait, apud Sogestanos ex ære simulacrum Diane, tum summa atque antiquissima religione præditum, tum singulari opera artificie quoque perfectum. » Et mox : « Erat admodum amplum et excelsum signum cum stola. Verumtamen inerat in illa magnitudine ætas atque habitus virginalis : sagitte pendebant ab humero, sinistra manu retinebat arcum. dextra ardentem faciem præferebat. » Porro Diana Ephesiorum erat *παρθένος*, id est *multimammia*, ait S. Hieronymus, præfat. in *epist. ad Ephesios* : « Ut ex ipsa effigie mentirentur, omnium eam bestiarum et viventium esse nutriticem. »

Falsa ergo et mendax fuit Gentilium Diana : vera et verax Christianorum Diana, est B. Virgo Maria, virgineis stipata choris, quæ in montana abilit ut Baptistam eremicolam consecraret. Hæc enim et æterni Patris filia, quæ lucem mundi peperit, ideoque matris stella in nocte hujus sæculi cunctis fidelibus fulgens, monstrat iter in cœlum. Eadem est multimammia, qua nova Eva mater viventium, hac suæ gratiæ et consolationis omnibus se invocantibus impertit. Ipsa est enim « mulier amica sole, et luna sub pedibus ejus, et in capite ejus corona stellarum duodecim, » Apoc. xii, 1. Quod enim in mundo est sol, et luna sive Diana, hoc in Ecclesia est Christus et Maria. Unde B. Virgo hoc ipso anno, vel proxime sequenti, quod Dianæ cultus. — templum a Paulo everti cepit, terras relinquens in cœlum abiit, ut inferius ostendimus. Diana a Grecis dicta est *ἀργυρά*, quasi *argentæ*, quod luna aërem, vel potius ætherem incedendo secet, ait Macrobius. Secavit hoc tempore cœlos cœles penetrando, et super omnes angelorum

choros exaltata est B. Virgo. Plato vero in *Cratylo* : Diana, ait, dicitur *ἀργυρά* id est *ἀργυρία* καὶ τὴν *ἀργυρίαν*, ἢ τὴν *ἄρτιαν*, ἢ τὴν *ἄρτιαν*, id est *propter integritatem et modestiam, propter virginitalis desiderium; vel quasi ἀργυρία*, id est *virtutis insperatrix et conscia; vel, ut Strabo, lib. XIV, ἀρτὴν ἀργυρίαν*, id est *quod integros et perfectos efficit. Quæ omnia non Dianæ Gentilium, sed Christianorum, Virgini, inquam, Deiparæ conveniunt, uti et illud quod de Diane templo olim Romæ in Aventino monte edificato, nunc vero Deo in S. Sabine honorem dedicato, scribit Sextus Pompeius : « Servorum, inquit, dies festus existimatus Idbibus augusti, quod eo die Servius Tullius natus et serva, eadem Diane dicaverit in Aventino, cujus tutelæ sunt cervi, a quorum celeritate fugitivos vocant cervos. Hæc est ergo Opis nostra (sic enim dicta est Diana ab opitulando), cui competi illud Virgilius : « Opus ad ætherem pennis affertur Olympum. » Denique reges et principes thesaurum suos in templo Diane deponebant, quos nemo, ne hostis quidem urbem diripiens, tangere audebat. Ita virtutis et salutis diæ custos est Deipara, ita ut impossibile sit perire eum qui se suaque ei sedulo commendat, uti docet communis omnium experientia, ac S. Bernardus, hom. 4 super *Missus* est : « Ex ore tuo (o Maria, inquit) pendet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique universorum filiorum Adam, totius generis tui. » Idem alibi sparsim : « Maria, ait, est viola humilitatis, liliū castitatis, rosa charitatis. Mariæ nec facultas, nec voluntas dandi dona hominibus deesse potest. Mariæ pietati non deficit fides, voci gravitas, efficacia voto. Mariæ commendare memento quidquid Deo offerre paras. Mariæ decus paradisi, gaudium cœli. Mariæ gremium virgineum. Mariæ virginitalis major quam angelica puritas. Mariam cogitans, non erras; Mariam rogans, non desperas. Per Mariam cœlum repletum est, et infernus evacuatus. In Maria Deus posuit solem et lunam, Christum et Ecclesiam. In Maria angeli lætitiā, justī gratiam, peccatores veniam invenerunt in æternum. In Maria, per Mariam, de Maria benigna manus omnipotentis quidquid creaverat, rececit : sine Maria nihil refectum est, sicut sine Deo nihil factum : per Mariæ manus transiit, quod Deus nos habere voluit. »*

Jam quod ad Ephesiānam Dianæ templum attinet, erat illud adeo augustum et magnificum, ut inter septem orbis miracula numeraretur. Audi Plinium, lib. XXXVI, cap. xiv : « Magnificentiā vera admiratio exstat templum Diane Ephesiæ, ducentis (alibi habet quadringentis) viginti annis factum a tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terra motus sentiret, aut halitus timeret. Rursum, ne in lubrico atque instabili fundamenta tanta molis locarentur, calcatis ea substraverunt carbonibus, deinde velleribus lana. Universo te

plio longitudo est ccccxxv pedum, latitudo cccc, columnæ cxxvii, a singulis reglulis factæ, sexaginta pedum altitudine, ex his xxxvi cœlata. » Et mox : « Cætera ejus operis ornamenta plurimum librorum instar obtinent. » Eo die quo natus est Alexander Magnus, templum hoc Diane incendit Erostratus, ut ex hoc suo facinore nomen suum ad omnes posteros transmitteret. Unde nomen ejus ex omnibus libris deleverunt, sed tamen mansit illud superstes. Ex hoc incendio conjecturatur augere, illo die naturæ esse, qui exitium afferret Asia. Tandem Gothi sub Galieno Imperatore invadentes Asiam, hoc templum plane spoliarunt et concremarunt, ait Capitolinus in *Vita Galieni*.

23. QUOS (artifices ædicularum Diane) CONVOCANS, ET EOS QUI HEUSMODI ERANT OPIFICES. — *ἔπι τὰ τοιαῦτα ἱεράκια*, id est, *et eos qui circa eadem operabantur*. Præter enim ipsos artifices, erant alii opifices, eorum administri. Alii enim argentum in laminas deducebant, alii lignabant, alii purgabant, alii pollebant, alii pingebant, alii inscribent, alii exornabant. Pagninus et Vatablus vertunt, *et eos qui similitum rerum erant opifices*, quasi omnes omnino aurifabros, sculptores, statuarios, etc.; Demetrius convocavit, ut majorem eïeret tumultum.

DE HOC ARTIFICIO EST NOBIS ACQUISITIO. — *Τίγρινα*, *ex hoc officio nobis est questus*. Græco enim est *ἐπιτορία*, id est *lucrum, questus*.

27. NON SOLEN AUTEM HEC PERICLITABITUR NOBIS PARS (hæc sors nostra, hoc officium nostrum, hic questus noster) in REDARGUTIONEM VENIRE, — puta in reprobatorem et contemptum, ut redarguta et confutata a Paulo quasi vana et superstitiosa ab omnibus negligatur, reprobetur et contemnatur; itaque ad paupertatem redigamur et fame moriamur. Aliqui vertunt, *periclitamur hæc parte*.

MAGNE DIANÆ. — Gentiles magnos deos numerabant duodecim, sex mares, totidem feminas, quos Ennius hoc disticho complectitur :

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Cæteri dii erant minorum gentium.

DESTRUI INCIPIT MAJESTAS EJUS. — *Legit Interpres ἄδεια* ἢ. Sic et Pagninus, Vatablus et alii; nonnulli tamen legunt *ἀδεια*, id est *magis vero, q. d.* Non tam angit nos perditio lucri, quam Diane honor et cultus: acerbissimum enim nobis erit, et omnibus esse debet, si majestas ejus apud vulgus deperat.

29. CONFUSIONE, — perturbatione, tumultu.

ET IMPETUM PEFRANT, — *ἀπέροια*, id est *impetu suo concussurum ex theatrum*, in illud rapientes Caium et Aristarchum, ut illos aliosque Christianos ibidem reos et sacrilegos publice proclamarent et mactarent. Ita Arator, Beda, Hugo et alii. Caius hic fuit Macedo, alius a Gaio Derbeo,

de quo cap. seq. vers. 4. Aristarchum Paulus vocat concupitum suum, *Coloss.* m, 10. Adscriptus est Sanctis, die 4 augusti, ubi sic legitur : « Thessalonice S. Aristarchi, qui fuit individuum comes Pauli, et ab eo Thessalonicensium Episcopos ordinatus, post longos agones sub Nerone coronatus quævit. »

30. PAULO AUTEM VOLENTE. — Extollit S. Chrysostomus, hom. 7 *De Ludibus S. Pauli*, ejus animi magnitudinem, quod questus ad necem in populi furentis turbam ingredi voluerit, eam vel sedaturus, vel pro Christo occubiturus. Hoc enim, ait, decebat ducem fidelium, hoc templa plane spoliarunt et concremarunt, ait Capitolinus in *Vita Galieni*. Sic in bellis dux animosus animat totum exercitum, timidus intimidat. Unde illud : « Fortior est exercitus cervorum duce leone, quam leonum duce cervo. » Paulus enim, ait Chrysostomus, in prædicandi ardore ipso igne vehementer, pluviam in se flammam ipse succendit : non periculum timuit, non irisiones erubuit, sed alios accipiens ocules, utique charitatis, aliamque mentem, multo cum impetu instar torrentis irrupit, omnia pariter Judæorum trahens atque convolvens, etc.; et quasi semper satisfecerit Deo pro tempore jam peracto, sic lucra spiritualia undique colligebat, in locum, qui esset belli pars maxima et laborum periculorumque plena, fidenter insiliens. Hoc vero mirabile, quod, cum esset tam audax, et quasi ad pugnam semper accinctus, et ignem quemdam belli conspirans, ita rursus placabilem se præbent magistris, ut nunquam in tanto alacritatis impetu offenderit. » Unde et suis dissuadentibus ingressum in theatrum, illico acquievit. Sic et S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.*, cap. xiv, vel xxii, Paulum comparat eoque generoso, qui in prælio exultat : « Intueri, ait, licet illum sessoris sui calcaribus excitatum contra armatos hostes : tantus Paulum fervor accendebat, quando eum Ephesi ad irruendam theatri turbas belli flamma rapiebat. »

32. ALII AUTEM ALIUD CLAMABANT. — Videtur esse aposiopesis, et aliquid esse supplendum, quod explicat Syrus, dum verit, « turbos autem quæ erant in theatro, valde tumultuabant et alii aliud clamabant. » Nam, ut sequitur, erat Ecclesia, id est populi cœtus et turba confusa, uti fit in seditione et tumultu, dum unus hoc vult et clamat, alius aliud.

33. DE TURBA AUTEM DETRAXERUNT ALEXANDRUM. — Hic Alexander videtur fuisse Judæus, peritus et eloquens, Paulo tamen amicitia conjunctus, quod Judæi protaxerunt in locum aptum ad perorandum pro communi causa. Nam Ephesio Diana certantes non tantum in Chætiaros, sed et Judæos, Diane hostes, fassa conciliatos et conciliatos patet ex sequentibus, vers. 34. Unde Syrus verit, *plebs autem Judæorum, qui illic erant, statuerunt ea seipsis verum Judæum, cui nomen*

erat Alexander. Nam pro detraxerunt, Græco est *ἀφαιρέω*, id est prius instruxerunt, uti veritatis Vatablus. Sic instrumentum advocatum vel patronum ausam nostram acturum: unde quidam putant nostrum interpretem legisse *ἀφαιρέω*, id est profecerunt. Verum etiam *ἀφαιρέω* dicitur, qui cogit prodire et protrudire. Alexandrum hunc putat Baronius, Hugo et alii conversum fuisse ad Christum, sed apostatasse esseque illum quem Paulus cum Hymenæo ob blasphemiam tradidit Satanae, I *Timoth.* 1, 20. Verum alii, ut Cajetanus et Arias, censent fuisse diversum.

ALEXANDER AUTEM MANU SILENTIO POSTULATO, — *καταλαλαξάντι τῷ ψῆφῳ*, id est agitante manum, mota manu. Ita Persius: « Et calide fecisse silentia turbae, majestate manus. »

33. ET CUM SEDARET SCRIBA TURBAS. — Scriba hic fuit Secretarius civitatis, vel consiliarius Magistratus, ejusque quasi os et sensus, quales in Belgio sunt et vocantur Pensionarii. Unde Græce vocatur *ὑπογραφεύς*, id est legis doctor, qui jura civitatis collat et tuetur, ac in iis Magistratum informat et dirigit. Syrus veritè, *princeps civitatis*, quasi fuerit Cancellarius.

Putant aliqui scribam hunc fuisse Alexandrum Judæum. Ita Baronius. Verius alii censent alium fuisse, eumque Gentilem: nam Lucas videtur eos distinguere. Alexandro enim, utpote Judæo, ocellamarunt turbae Gentilium per duas horas. Ut ergo eas sedaret, successit scriba Gentilis, qui laudans Dianam (quod non fecisset Judæus) eas composuit. Unde Chrysostomus vocat eum infidelem. Sane vir fuit politicus et prudens, qui statim turbas composuit, qualis fuit Demosthenes, « quem mirabantur Athenæ Torrentem, et pleni moderantem frena theatri, » ait Juvenalis, *satyr.* 10.

CULTRICEM ESSÉ. — Syrus, *aditum esse*: Græce *προσέλαβεν*, id est templi ornatricem et administram. Sicut S. Paulinus optabat esse custos et editus templi S. Felicis, quem proinde celebravit decem hymnis natalitius.

JOVISQUE PHOENIS. — Græce *καὶ τῷ Διὶ καὶ τῷ Ἰουλίῳ*, id est a Jove demissis, vel delapsis, scilicet *ἀπὸ Διὸς*, id est simulacri Diane: ita Syrus, Chrysostomus, Pagninus, Vatablus et alii. Fingebant enim Diane Simulacrum non ab homine effictum, sed celo delapsum, idque vulgo creditum fuisse docet Suidas in voce *Διαιρέτις*. Ita mendacio aucta est superstidiosa. Sic Palladium Trojanum, et Ancile Romanum celo lapsa fixerunt. Noster legit *τῷ Διὶ καὶ τῷ Ἰουλίῳ*, id est a Jove profectos et ortos. Forte etiam legit *διὰ τῶν*, id est a Jove genita.

37. NEQUE BIASPHEMANTES DEAM VESTRAM. — Mentitur epichese ad sedandum populum, ait Chrysostomus, Paulus enim docebat eam non esse deam, sed idolum inane et fictum; quod

apud Ephosios erat insignis blasphemia. Notat tamen insinam Pauli modestiam, qui convicia et maledictis Dianam non prosiderit, sed iudam ejus veritatem dixerit et delaxerit. Idem faciabant Judæi, putantes illud præceptum esse, *ἄσπις* *xxii*, 28: « Dis non detrahes; » licet alio. Quis loci sit sensus, ut ibi dixi. Unde Josephus, lib. II *Contra Apionem*: « Noster mos, ait, est propria custodire, non aliena accusare, at ut neque ridere, neque blasphemare debeamus eos qui apud alios putantur dii, aperte nobis legislator interdixit. » Huc facit illud S. Augustini monitum, *serm.* 6 in *Evangelium secundum Matth.*: « Prius idola in cordibus hominum, deinde in idolis et templis esse confringenda. » Ex nisce verbis colligitur, scribam hunc Paulo favisse eique fuisse amicum vel benevolum.

38. CONVENSUS FORENSIS AGUNTUR. — Græce, *ἄσπις* *xxii*, 28, sicut forensis a foro. Quinam hi? *Primo*, Syrus veritè, *artifices sunt*, quasi hic conventus fuerint artificum, in quibus a Decanis ejusdem artis quæstiones et lites deciderunt, ut passim in Germania fieri videmus, *q. d.* Lis hæc pertinet ad collegium ariabrorum: ibi decidatur.

Secundo, Eumenius « forensis » interpretatur vulgares et plebeios iudices, qui plebeiorum causas decidebant, sicut divitum proconsules.

Tertio, « forensis » vocatur, qui in publico loco et concessu, puta in foro, fiunt. Sicut vulgo causas forenses vocamus civiles. Apud Romanos enim aliosque judicia publica exercebantur in foro, teste Cicero, Quintiliano, lib. III, et aliis. Unde forensis opponitur domestico, quasi publicum privato. Et scimus Ciceroem causas suorum egisse in foro, non rerum venalium, sed causarum, quæ in publico loco, velut suo foro, tractantur.

Quarto, Baronius ex Dionysio Halicarnasso, lib. IV, conventus forenses censet fuisse eos, quibus statis per annum diebus populus conveniebat ad sacra et ludos Diane: ubi deinde præsto erant iudices qui lites deciderent et componerent. Aut potius, inquit, apud Lucam, « conventus forenses » illi erant, cum proconsul in quibusdam provinciæ civitatibus, quæ sibi ad hoc peragendum commodiores videbantur, certis diebus consistens, per se vel legatos causas provinciarum cognoscens, judicia exercebat et per sententiam definiebat. Meminit horum Cicero, lib. III, *epist.* 6 et 8, et Josephus, lib. XIV *Antiq.*, cap. x. Sic in Hungaria aliisque regnis lites et causæ graviores differuntur usque ad comitia regni, in quibus a regni proceribus deciduntur. Tertius sensus cæteris planior videtur et communior (1).

39. SI QUID AUTEM ALTERUS REI QUÆRERIS, —

(1) Græc. est *ἀσπις*, scilicet *ἄσπις*, id est conventus aguntur, vel dies sunt, iudicis in foro habendis constituti, quos *fastos* Romani vocant, Germani *Gerichtstage*.

gravioris, ad bonum et quietem publicam spectantis.

IN LEGITIMA ECCLESIA (in cætu et comitiis provinciæ, vel populi, legitime a lege vel Magistratu iudicis) POTERIT ABSOLVI, — id est definiti, vel transigi et componi. *Legitimum* opponit tumultuarium, quæque ibi ipsi per seditionem conflantur. Ita Gagneius, Vatablus et alii. Addit Chrysostomus hos cætus ter in mense fieri solitos. Baronius vero ex Epiphano, *heres.* 30, per *Ecclesiam* accipit Synagogam Judæorum, *q. d.* Si quid Judaice quæstionis habetis circa Judæos et legem Mosaicam, qualis videtur esse hæc quam Paulo Judæo intentatis, adite Synagogam Judæorum, ibi ea optime decidetur. Judæi enim Ephesi habitantes, ejusdem civitatis municipes erant, ac proinde privilegiis civium pollebantur, et Ephesii dicebantur, teste Josepho, lib. II *Contra Apionem*. Verum sic scriba hic magis irritasset furentem populum: ille enim oderat Judæos, quasi Diane suæ hostes. Tertio ergo sensus est planior.

40. NAM ET PERCULSANTUR ARGVI SEDITIONIS. — Percellit eos metu Imperatoris et proconsulis, qui in auctores hujus tumultuarii concursus et seditionis sit inquisiturus, de iisque penas sumpturus.

CUM NULLUS OBNOXIUS SIT, — *ἀσπις*, id est reus, *q. d.* Cum nemo sit in culpa, cum nullus sit turbator, reipublicæ proditor, seditiosus, ob quem hic concursus sit factus, ut propterea eum excusare possimus, ejusque rationem reddere proconsuli. Enorme enim crimen debet esse, ob quod totus populus concurat et insurgat. *Secundo*, *ἀσπις*, non ad hominem, sed ad rem causamque referri potest, *q. d.* Cum nulla sit causa per quam excusare possimus hunc populi concursum. Ita Gagneius, juxta illud Eustathii, *Odys.* 4, *ἀσπις ὁ ἡρώδης ἀπὸ Κελδαιῶν, Est reus ascribens crimina Callimacho.*

DISMISIT ECCLESIAM, — cætum populi.

Nota: Multa et magna hic et alibi omittit Lucas. Nam tantum itinera Pauli et capita rerum in iis gestarum summatim percenset. Sic cap. ix, omittit profectorem Pauli recenset conversi in Arabiam, reditum in Damascum, post annos tres, accessum Hierosolymam, reprehensionem Petri, quæ tamen recenset Paulus, *Galat.* 1 et II. Sic, I *Cor.* xi, 24, ait Paulus: « A Judæis quinquies quadragenas una manus accipi, » de quibus Lucas ne verbum quidem. Cumque Paulus ter se cæsum virgibus dicat, de unica tantum flagellatione facta Philippis idem meminit, cap. xvi. De terro naufragio; item, quod Paulus ait se nocte et die in profundo maris fuisse, nil habet Lucas: nam naufragium quod cap. xxvii recenset, contigit post scriptam epistolam ad Corinthios. Sic de cathedra Petri Antiochena, Romana, aliisque ejus gestis altum silentium est apud Lucam. Pari modo hic Epichese omisit pugnam Pauli cum bestiis, de qua Paulus, I *Cor.* xv, 32, ait: « Si secundum hominem (id

est humana auctaria, contentione et robore, sicut quantum homini est possibile) ad bestias pugnavit Ephesi, quid mihi prodicit, si mortui non resurgunt? » Nam quod Theophylactus, (Eumenius, Anselmus et ex eis alii recentiores (quorum unus alium, quasi ovis ovem sequitur) hanc pugnam metaphorice accipiunt pro contentione quam Paulus habuit cum Demetrio et argentariis, quos ob sævitiæ et furorem, atque ob carnalem et bestialem vitam (qua carni dediti ita vivebant, ac si non esset resurrectio et altera vita in cælis) vocat bestias, certum est eos errare. Nam epistola ad Corinthios, in qua pugnae hujus meminit, scripta est Ephesi, ut patet ex eo quod ait, I *Cor.* xvi, 8: « Furnanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. » Rursus scripta est ante contentionem cum Demetrio: post eam enim statim Epheso discessit, ut patet cap. xx, 4: ita Baronius et alii passim. Quocirca nonnulli, ut Arias censent hanc pugnam Pauli cum bestiis, fuisse concertationem quam habuit cum Judæis et filiis Scævæ exorcistis, vers. 9 et 13. Verum id minus est probabile. Exorcistis enim fuit concertatio cum diabolo qui in eos insiliit, non cum Paulo qui tacuit: cum Judæis autem ad predicationem Pauli se indurantis non certavit ipse; « sed discedens ab eis segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni ejusdam, » ait Lucas. Longe majus certamen fuit Paulo cum Judæis in Berbe, Lystra, Corintho, uti audivimus cap. xv, 13 et seq., et tamen nusquam eos vocavit bestias.

Quare verius videtur ad litteram Paulum Ephesi objectum fuisse bestiis. *Primo*, quia id proprie verba ejus jam recitata sonant. *Secundo*, quia alie expositiones sunt improprie, nec solido fundamento nituntur. *Tertio*, quia cum plerique Martyres, multique Pauli discipuli et discipule, inter quas fuit S. Thecla, objecti fuerint bestiis, decebat ut et Paulus eorum antesignanus et dux, eis in hac re præiret, daretque exemplum. Fuit enim ipse tentatus et consummatus per omnia. *Quarto*, quia ita explicant Theodoretus, Ambrosius, Arboreus et Mariana, I *Cor.* xv. Favet quoque Chrysostomus, dum bestias non nisi bestias interpretatur, esto ambigue loquatur. Ait enim: « Quid est secundum hominem? quantum feritatis in homines cadit, depugnandum cum bestiis. » Ubi interpretatur « depugnandum hominem, » non autem « pugnavi cum bestiis, » quasi per se clarum, ut sonat accipiendum. *Quinto*, quia idcirco dixit, I *Cor.* iv, 9: « Spectaculum (Græce *θεάματα*, id est theatrum) facti sumus mundo, et angelis, et hominibus, » *q. d.* In theatro bestii objecti, facti sumus spectaculum hominum, Dei et angelorum. In theatris enim spectabantur hominum et ferarum pugnae, gladiatores et bestialia, uti S. Ignatius, Pauli assecla, post eum Rome a Trajano ad bestias damnatus, in amphitheatrum productus, videus car-

Tertio, Paulus vere bestias objurgavit.

Primo, Scintilla.

Secundo, Tertio.

curiosam spectantium turbam eamque salutans: « O Romani, inquit, in theatrum hoc prodec vobis spectaculum fio, non ob crimen aliquod, cum nihil morte dignum commiserim; sed ut per leones ad Deum perveniam, eoque fruar, cuius insatiabili tenor desiderio. » Unde et subdit Paulus: « Tanquam purgamenta (*ὄστρακα καὶ ἄβυθια*), id est tanquam anathemata et diris devota capita) hujus mundi facti sumus, omnium peripsema, » *q. d.* Facti sumus ut piculares hostiæ, detrimenta mundi, et bestiarum pabula, quasi vita, luce, aere et terra hæc indigni, ideoque in ferarum ventre detrudendi et sepe- liendi.

Dices primo: Non est credibile Paulum proprie pugnasse, id est dimicasse cum bestiis, ut ipse ait, esto eis sit objectus.

Respondeo: *ἵνακταίω*, id est, *pugnare cum bestiis*, idem est quod bestiis objici: quia enim ple- rique eorum illa obiciebantur bestiis, ut cum eis depernarent ad spectantium voluptatem (populus enim magis spectare aveau has pugnas et bestiludia, quam nudas hominum devorations); hinc pugnare cum bestiis, idem est quod bestiis objici, ut patet ex *Actis Martyrum*. Unde S. Ignatius, *epist. II ad Ephes.*, ait: « Ut merear Romæ cum bestiis dimicare, » id est bestiis objici ab eisque lanari.

Dices secundo: Paulus erat civis Romanus, ac proinde jure Romanorum non poterat ad bestias damnari.

Respondeo eum objectum fuisse bestiis, non per legitimum iudicem et judicium, sed per furorem populi. Rem gestam narrat Nicephorus, lib. II, cap. 25, ex antiquis Pauli Actis, quæ citat probatque Origenes, lib. I *Periarch.*, cap. II: « Verum enim vero, ait, qui profeciones Pauli descripserunt, eum quam plurima alia simul et fecisse et passum esse, tum hoc quoque cum

Ephesi esset, de eo memoria mandarunt. Cum ibi principem locum Hieronymus obtineret, multa cum libertate Paulus est concionatus: quare Hieronymus illam bene quidem et discrete dicere, sed orationem ejus non esse eorum temporum testatus est. Plebs quidem certe per insolentiam et furorem Paulo comedibus injectis, carceri eum includit, ut leonibus vorandus obijceretur. Ibi tum Enbula et Artemilla, clarorum Ephesi viro- rum conjuges, fidem edocete a Paulo (nocti enim ad eum veniebant), divini lavaci gratiam ab eo petunt. Itaque virtute divina atque angelici sa- telliti ministerio, caliginem noctis exuberantia splendoris illustrante, Paulus ferreis comedibus liberatus, illas divino baptismo ad litus maris initiat, et cum id nemo omnium quibus custodia cura mandata fuerat, sensisset, ad vincula rursum sua, in quibus esca leonibus asservabatur, redit. Sed enim ingenti magnitudine et robore intolerans leo contra ipsum immisus, in arenam quidem ille procurrit, sed ad Pauli pedes conседit. Et cum fidem alia immanes fera immitterentur, ne tangere quidem ulla sacrum corpus ad orationem erectum atque compositum sustinuit. His ita actis, de repente fragore multo vehementes quasdam supra nature ordinem grandæ decidens, multorum simul et virorum et ferorum animalium comminuit capita, ipsiusque Hieronymi aurem amputat: qui deinde cum suis per Paulum Deo conciliatus, salutiferum suscepit lava- crum: leo autem ille profugus in montes proximos evadit; et Paulus inde Macedoniam et Græciam transmisit, atque ita tandem Hierosolyman proficiscitur. Mirandum non est, Lucam hanc Pauli cum bellulis pugnam reliquis ejus actis non inseruisse: nam etsi ex Evangelistis solus Joannes Lazari resuscitationem commemo- rat, minus tamen de fide veritateque ejus ambi- gendum. » Hucusque Nicephorus.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Epheso discedens, per varias Asiæ et Græciæ urbes pergit in Macedoniam; inde Troadem, ubi Eutychum a morte revocat; inde Miletum, quo Seniores Ephesi accersens, eis Ecclesiam commendandam altimum vale dicit.

Nota: Omnia quæ hoc capite et deinceps narrat Lucas usque ad cap. XXVIII et ultimum, gesta sunt uno eodemque anno, scilicet Christi 58, Neronis 2. Vide Chronotaxin.

1. Postquam autem cessavit tumultus, vocatis Paulus discipulis, et exhortavit eos, **va-** ledixit, et profectus est ut iret in Macedoniam. 2. Cum autem perambulasset partes illas, et exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam. 3. Ubi cum se esset menses tres, factæ sunt illi insidiæ a Judæis navigaturo in Syriam; habitique consilium ut rever- teretur per Macedoniam. 4. Comitatus est autem eum Sopater Pyrrhi Bereensis, Thessalo-

nicensium vero Aristarchus, et Secundus, et Gaius Derbens, et Timotheus: Asiani vero Tychicus et Trophimus. 5. Hi cum præcessissent, sustinuerunt nos Troade; 6. nos vero navigavimus post dies azymorum a Philippis, et venimus ad eos Troadem in diebus quin- que, ubi demorati sumus diebus septem. 7. Una autem sabbati cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. 8. Erant autem lampades copiosæ in cœnaculo, ubi eramus congregati. 9. Sedens autem quidam adolescens, nomine Eutychus, super fenestram, cum mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum, et sublatus est mortuus. 10. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, et complexus dixit: Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est. 11. Ascendens autem frangensque panem, et gustans, satsique allocutus usque in lucem, sic profectus est. 12. Adduxerunt autem puerum viventem, et consolati sunt non minime. 13. Nos autem ascendentes navem, navigavimus in Asson, inde suscepturi Paulum: sic enim disposuerat ipse per terram iter facturus. 14. Cum autem convenisset nos in Asson, assumpto eo, venimus Mitylenen. 15. Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chium, et alia applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum. 16. Proponeret enim Paulus transnavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Hierosolymis. 17. A Miletu autem mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesiæ. 18. Qui cum venissent ad eum et simul essent, dixit eis: Vos scitis, a prima die qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, 19. serviens Domino eum omni humilitate, et lacrymis, et tentatio- nibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum; 20. quomodo nihil subtraxerim utili- tum, quominus annuntiarem vobis, et docerem vos publice et per domos, 21. testificans Judæis atque Gentilibus in Deum penitentiam, et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. 22. Et nunc ecce alligatus ego spiritu, vado in Jerusalem; quæ in ea ventura sint mihi, ignorans; 23. nisi quod Spiritus Sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens: Quoniam vincula et tribulationes Hierosolymis me manent. 24. Sed nihil horum vereor; nec facio animam meam pretiosorem quam me, dummodo consummem cursum meum, et ministerium verbi quod accepi a Domino Jesu, testificari Evangelium gratiæ Dei. 25. Et nunc ecce ego scio quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, *ἵνα* quos transivi prædicans regnum Dei. 26. Quapropter contestor vos hodierna die, quæ mundus sum a sanguine omnium. 27. Non enim subterfugi, quominus annuntiare omne consilium Dei vobis. 28. Attendite vobis, et universo gregi in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. 29. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parentes gregi. 30. Et ex vobis ipsis exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. 31. Prop- ter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte et die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum. 32. Et nunc commendo vos Deo, et verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare et dare hæreditatem in sanctificationis omnibus. 33. Argentum et aurum, aut vestem nullius concepivi, sicut 34. ipsi scitis; quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. 35. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes, oportet suscipere infirmos ac memnisse verbi Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatus est magis dare quam accipere. 36. Et cum hæc dixisset, pos- sitis genibus suis oravit cum omnibus illis. 37. Magnus autem fletus factus est omnium; et procumbentes super collum Pauli osculabantur eum, 38. dolentes maxime in verbo quod dixerat, quoniam amplius faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem.